

ІДЕЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ОСВІТНІХ ДІЯЧІВ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглядається питання професійної підготовки вчителя на Катеринославщині у ХІХ – початку ХХ ст. Проаналізовано науково-педагогічні праці освітніх діячів Катеринославської губернії. Визначено їхні ідеї професійної підготовки вчителя і внесок у розробку наукових засад підготовки вітчизняних педагогічних працівників.

Ключові слова: професійна підготовка вчителя, науково-педагогічні праці, вимоги до вчителя, вміння та навички майбутнього вчителя.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Концепція загальної середньої освіти, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті та інші документи в галузі освіти передбачають наявність регіонального компоненту, покликаного відображати в змісті та структурі освіти етносоціальну своєрідність регіонів: специфіку їх історії, культури, національних традицій. Така умова викликає потребу в дослідженні історичного досвіду минулого, ідей професійно-педагогічної підготовки видатних педагогів окремо взятих регіонів України.

Період найвищого розвитку освіти на територіях Лівобережної та Південної України, які входили до складу Російської імперії, спостерігався на початку ХІХ століття. Поштовхом цьому сприяла нова політика царського уряду: ліквідація постійної загрози, що нависала над південними кордонами, отримання вільного виходу до Чорного і Азовського морів, колонізація нових родючих земель, а також, розраховуючи на культурний вплив Заходу, заселення іноземцями безлюдних рівнин Новоросійського краю. Тому, цікавим постає питання професійної підготовки вчителя саме на Катеринославщині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сучасні вчені приділяють належну увагу вивченню розвитку системи освіти в Катеринославській губернії. Цінними з цього питання є праці О. Білецького, Т. Боевої, І. Важинського, М. Веркальця, О. Давиденкова, Е. Дніпрова, Н. Калениченко, В. Курила, Л. Лихачова, Г. Ляха, Г. Швидько, Л. Прокопенка та інших. Проте ідеї освітніх діячів Катеринославщини щодо професійної підготовки вчителів у ХІХ ст. не розглядалися сучасними дослідниками.

Завдання статті: ознайомитися з творчою спадщиною освітніх діячів Катеринославщини ХІХ - початку ХХ ст., дослідити їхні ідеї професійної підготовки вчителя, визначити їхній внесок у розробку наукових засад підготовки вітчизняних педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед прогресивних діячів Катеринославщини, які намагалися осмислити освітні проблеми і пропонували шляхи їх вирішення у своїй творчій і науковій спадщині, необхідно відзначити директорів гімназій губернії: Д. Мізка, Я. Ковалевського, О. Риндовську, В. Яновську; учених-викладачів: В. Даля, М. Корфа, В. Курилова; письменників-учителів: С. Черкасенка, С. Васильченка (Панасенка) та інших.

Засновником і директором Катеринославської гімназії (з якої вийшли вчителі краю, основоположником багатьох закладів освіти в Наддніпрянській Україні був Д. Мізко. Він особисто займався вирішенням питання по забезпеченню перших дванадцяти парафіяльних училищ губернії вчителями.

Аналізуючи численні опубліковані промови директора першої Катеринославської гімназії, встановлено, що виступаючи перед студентами, майбутніми вчителями, на публічних іспитах із фахових дисциплін Д. Мізко ще у 1808 р. сформував ряд вимог до професійної майстерності вчителя-практика, що зводилися до наступних: 1) гарні знання з різних наук; 2) знання декількох мов; 3) участь у суспільному житті; 4) відчуття потягу до подальшого навчання; 5) прагнення до наукової діяльності; 6) здібність бачити об'єкт (предмет) з усіх сторін і знаходити в ньому такі риси, які інші не помічали; 7) точність у пізнанні і в діях; акуратність на службі і в своєму домашньому побуті; послідовність, чесність як у серйозних справах, так і в найменших дрібницях; 8) вміння прораховувати всі свої дії наперед, обмірковувати, а по виконанні - аналізувати і записувати висновки; 9) вміння керуватися власним розумом у педагогічній діяльності; 10) створення власної бібліотеки; 11) повага до науки;

12) вдосконалення своїх знань; 13) прояв любові до вихованців; 14) формування смаку і навички в учнів до поширення своїх знань у суспільстві [9, 20-23].

Випускник Катеринославської гімназії, другий її директор, Я. Ковалевський зробив значний внесок у реформування цього навчального закладу: склав програму для свого закладу, визначив обсяг дисциплін, підтримав введення п'ятибальної системи оцінювання знань і поведінки учнів. Головну увагу Я. Ковалевський приділяв вивченню давніх мов: латинської, німецької і французької. Дбаючи не лише про розумовий розвиток гімназистів, а також про духовний і культурний, директор був переконаний, що учням необхідно займатися музикою і співами, а для фізичного розвитку - гімнастикою. Педагог вважав доцільним встановлювати не лише офіційні стосунки з учнями, а й дружні, незважаючи на їхнє соціальне походження. По суботах і святкових днях директор запрошував своїх вихованців, які виявляли успіхи у навчанні, на обід, де вони мали можливість поспілкуватися з відомими діячами міста Катеринослава [8, 10].

В. Паль, третій директор Катеринославської гімназії. В своїх наукових дослідженнях звернув увагу на сутність професійної підготовки вчителів. В. Даль бачив на посаді вчителя, який не лише закінчив певний теоретичний курс наук, але й мав свідоцтво про проходження особливого педагогічного курсу [3, 42]. Він уважав за доцільне навчальним закладам звернути увагу на формування в майбутніх учителів таких професійних рис: розумовий розвиток; інтерес до свого предмету; працьовитість, активність, сумлінне виконання обов'язків; серйозне ставлення до навчання і науки [3, 42-44].

У численних наукових працях академік відмічав, що більшість діячів освітньої справи без педагогічної підготовки перетворюються у вчителів-професорів або вчителів-мехашкіз. Щоб запобігти цьому, на думку вченого, має бути вимога, аби вчителі не менш як через кожні з років подавали докази своєї діяльності до університетської ради - у формі самостійної праці зі свого предмету, як монографії, створення підручника, або критичної оцінки творів, що вийшли з його предмету" [3,43].

Ряд складених директором Марійської жіночої гімназії О. Риндовською (Черновою) щорічних звітів роботи її навчального закладу і "Товариства піклування про жіночу освіту", являють собою цінну хроніку, що дає чітке і повне уявлення про всю їхню діяльність і поступовий розвиток, а її праця "Історична записка про Катеринославську Марійську жіночу гімназію" (1883 р.) - про професійну підготовку майбутніх учителів у жіночих закладах освіти.

Вирізняючись серед інших учителів порядністю, високою культурою і педагогічною майстерністю, О. Риндовська висувала високі вимоги до викладачів гімназії, які готували майбутніх учителів. Вона пропонувала встановлювати духовний зв'язок з ученицями на своїх заняттях і виховувати учениць своїм прикладом та з материнською турботою і любов'ю ставитися до дівчат. Особливої уваги директорка надавала таким професійним рисам колег, як вихованість, добродушність, стриманість, терпеливість, працьовитість, енергійність; радила мати стійкі переконання і керуватися педагогічним тактом у своїй діяльності. Від учителів гімназії О. Риндовська вимагала також гарні знання, при викладі матеріалу враховувати міжпредметні зв'язки; мати гарну чітку вимову; під час читання творів особливо підкреслювати і зупинятися у тих місцях, де в героїв виявляється яка-небудь шляхетна Божа іскра, щоб ця іскра запалала і в душах вихованців; зароджувати у дівчат любов до свого предмету; знати кожного учня, їхні здібності та нахили, стан здоров'я, в яких умовах вони навчаються і проживають; виявляти до них співчуття, християнську любов і готовність допомогти; помічати, цінити і всіляко підтримувати прагнення учениць до здобуття знань та саморозвитку і сприяти їхньому задоволенню [8, 53-58].

Відомий вчений, громадський діяч, педагог барон М. Корф (1834-1883 рр.) потужно сприяв справі професійної підготовки вітчизняних педагогічних кадрів. У своїй праці "Наші вчительські семінарії", а також у збірнику "Наша шкільна справа" він виклав послідовність та зміст роботи вчительських семінарій. На думку вченого, підготовку освічених і розвинених учителів-вихователів можна здійснити завдяки програмі загальноосвітнього і спеціального курсу та обізнаними зі своєю справою викладачами семінарій [5, 330].

У праці "Наша шкільна справа" (1873 р.) М. Корф обґрунтував і визначив послідовність організації практики, що сприятиме формуванню практичних професійно-педагогічних умінь семінаристів [5, 380]. Вчений дотримувався думки, що під час навчання майбутніх учителів необхідно і доцільно використовувати ті розвивальні і навчальні методи, які йому доведеться застосовувати в початковій школі [5, 331].

М. Корф розробив програму педагогічних з'їздів-курсів з метою вдосконалити, поновити, поповнити педагогічні знання вчителів, ознайомити з фаховою літературою і новинками методичного характеру. Проводячи такі курси, вчений переконався, що вони сприяли обміну досвідом роботи, виявленню педагогічних проблем та їх розв'язанню, а також підвищували інтерес суспільства до школи, знайомили громадськість із шкільною справою.

Помітною постаттю Катеринославського краю був педагог, літературознавець, мовознавець, інспектор Катеринославської гімназії П. Козловський. Досліджена, перекладена і видана ним праця

"Шкільне життя по згадках колишніх учнів" має багато цінних ідей щодо професійної підготовки вчителів, яка слугувала йому путівником у педагогічній діяльності [4].

У перекладі П. Козловського виокремлюються наступні вимоги щодо професійних рис викладачів, які були взірцевими для учнів не лише французької школи, а й слугували настановами для Катеринославської гімназії, досвід якої передавався іншим освітнім закладам краю: 1) викладачі повинні маги надзвичайний смак і гострий розум; 2) мати природний нахил до своєї справи; 3) говорити чітко, повільно, правильно, без передиху, без зміни тону; 4) оцінювати слушно і суворо; 5) навіть будучи професором двічі, в глибині душі відчувати себе учнем; 6) пізнавати своїх учнів краще, ніж учні самі себе; 7) займатися самоосвітою - вивчати римську поезію та історію; 8) незважаючи на всю скрутність свого життя, зберігати свободу розуму і совісті; 9) передбачати, яка ваша роль буде у вихованні грубих, за природою жартівників, меланхолічних дітей, учнів, що потребують до себе сердечного ставлення і дбайливого виховання; 10) розсудливо спочатку спостерігати за вільним виявленням товариських стосунків у дитячому колі, а вже потім, за потребою, втрутитися і впорядкувати ці стосунки [4, 5-19].

Талановита директорка, викладач Олександрівської міської жіночої гімназії Катеринославської губернії В. Яновська вважала, що професійна підготовка вчительських кадрів буде здійснюватися належним чином за умов довірливих взаємовідносин між вихованками і наглядчачками. Педагог висувала жорсткі вимоги щодо особистості наглядчачок свого освітнього закладу. По-перше, вона звертала увагу на наявність освіти і гарних знань, розвиненість і досвідченість особистості, педагогічний такт і любов до дітей [2, 8]. По друге, В. Яновська вимагала знати правила людських взаємин; свідомо і належно ставитись до своєї справи і до людей; добре знати індивідуальні особливості кожної своєї вихованки, за яких умов їм доводиться займатися; слідкувати за відвідуванням занять вихованками школи в молодших класах, дізнаватися про причини відсутності; займатися позакласним читанням з вихованцями; на прохання вихованок допомагати їм з тієї чи іншої дисципліни [2,9—13]. По-третє, начальниця пропонувала уникати покарань та репресій за провини вихованок, а впливати на дітей лише загальним устроєм навчального закладу і власним прикладом [2, 12].

Професор Катеринославського вищого гірничого училища В. Курилов, займаючись питанням професійної підготовки вчителів, на прохання губернської земської управи, організував перші в цьому краї загальноосвітні курси для народних учителів і вчительок (1903 р.) і підготував звіт, який в подальшому використовувався на курсах в інших містах. В. Курилов наголошував, що крім предметів, необхідних для збудження, інтересу до знань і поповнення їх науковими відомостями, для народних учителів необхідне вивчення й тих предметів, які мають найближче відношення до їхньої професії. Вчений пропонував обов'язково включити до програми курсів такі науки: Богослов'я, психологію дитячого віку, педагогіку, дидактику, вивчення моралі та обов'язків громадянина [6, 6].

Розглядаючи професійні педагогічні вміння та навички, катеринославський освітянин, поет, прозаїк С. Черкасенко звертав увагу на формування в майбутніх учителів таких умінь: розвивати в учнів творчість, розширювати світогляд, збагачувати їхню мову новими словами, розвивати мислення учнів, навчити грамотно висловлюватися. Для цього педагог пропонував використовувати такі види робіт, як твори, усні вправи у формі невеличких оповідань, вивчати напам'ять уривки з творів чи віршів, цитувати, самостійно складати вірші про рідний край тощо [1, 124]. Дбаючи про якісну підготовку вчительських кадрів для майбутньої національної школи, О Черкасенко у 1914 р. започаткував за власною редакцією серію книжок "Українська педагогічна бібліотека", що сприяла самоосвіті вчителів.

Відомий український письменник і педагог С. Васильченко (Панасенко) ставив високі вимоги до професіоналізму вчителя, які висвітлював у своїх оповіданнях. Першоджерелом для його творів став
..... ^ ,ддд ^ "О.....'ююю і П Л £ гі<Л 1-зи~ГгЬЬПГ! йол... лілі.пі*
иалитапи дил)теш-шиденгїїї\ ^ШІВ^ЛГІ ичі-пілья <ага-гїгїг р^~Л ^апїївпвп ^ . наспло~и..пїїт
конкретні спостереження і роздуми над долею сільських учителів, їхнього обов'язку перед народом, відбито характерні факти власного життя. Педагог вважав, що вчителю потрібно мати всебічні знання з письменника - повинен мати енциклопедичні знання, в нього при школі має бути бібліотека з усіх галузей наук.

Працюючи вчителем, С. Васильченко практично довів важливість таких професійно-педагогічних умінь у навчально-виховному процесі: проводити природознавчі пінавальні екскурсії; розвивати в учнів творчість і любов до рідного краю; організовувати позакласне і домашнє читання учнями книг; привчати учнів до самостійної роботи: вести щоденники, ділові папери. Педагог наполягав на тому, щоб майбутній вчитель знав багато українських казок, пісень, загадок, віршів, байок, прислів'їв та приказок і вів навчання у школі знайомою учневі мовою. С. Васильченко вважав, що майбутній вчитель має привертати увагу дорослих до роботи школи, а для цього пропонував йому вміти організовувати і проводити сільські театральні вистави [7, 40].

Висновки. Прогресивні освітні діячі Катеринославщини XIX - початку XX ст. опублікували велику кількість наукових і публіцистичних робіт з питання професійної підготовки майбутніх учителів, долучилися до розробки наукових засад підготовки вітчизняних педагогічних працівників і запропонували ряд нових ідей, що мали велику вагу у створенні системи професійної підготовки вітчизняних педагогічних кадрів.

Використані джерела

1. Абрамов Я. Очерки частной инициативы в деле народного образования в России. Статья 2я. Обществу, содействующие народному образованию. / Я. Абрамов // Русская школа. - 1890. - №8. - С. 109-131.
2. В Попечительный Совет Александровской городской женской гимназии, 12 августа 1905 г. - ГАЗО, (ЬДппі п ій п 7-11)
3. Даль В.И. Об учителях, инспекторах, директорах и каникулах / В.И. Даль // Воспитание. - 1863. - Г. 13. - Кн. 2. - Отд. II. - С. 41 - 52.
4. Козловський П. Шкільне життя по згадках колишніх учнів. - Катеринослав, б.м. / б.р. - ДІМ - Арх-6669 / ПК 20594. - 26 арк.
5. Учительские курсы в Екатеринославской губернии. / Г. А. Титов, член комитета по делам народного просвещения. - 1888. - 430 с.
6. Курилов В. Общеобразовательные курсы для народных учителей и учительниц Екатеринославской губернии 1903 года / проф. В.В. Курилов. - Екатеринослав: Типография Губернского Земства, 1903. - 49, [6]. [5] с.
7. Острогурский В. Катеринославские педагогические деятели. / В. Острогурский - Екатеринослав: тип. Губернского земства, 1913. - 188 с.
8. Памяти Александры Акимовны Рындовской (Черновой). - Екатеринослав: Изд. О-ва вспомоществования нуждающимся ученицам. Тип. С.И. Барановского, 1905. - 122 с, 3 л. портр., 2 л. фот.
9. Памятная записка о жизни Дмитрия Тимофеевича Мизко. - Одесса: в Типографии и Литографии Л. Нитче. - 1849. - 32, [6], [8] с. - 3 автографом Д.І. Яворницького.

Radchenko J.

THE IDEAS OF PROFESSIONAL TEACHER TRAINING IN KATERYNOSLAVSKY EDUCATIONALISTS' PEDAGOGIC INHERITANCE OF KATERYNOSLAVSKY REGION FN THE XIXth - THE BEGINNING OF THE XXth C.

The article deals with the problem of professional teacher training in Katerynoslavsky region in the XIXth... the beginning of the XXth c. The educational-scientific researches of Katerynoslavsky educationalists are analyzed. Their ideas of professional teacher training and their contribution into pedagogic training scientific principles are determined.

Key words; professional teacher training, educational-scientific researches, demands to the teacher, future teacher skills and abilities.

Стаття надійшла до редакції 28.09.11!